

Odnos između Katoličke crkve i Nezavisne Države Hrvatske

Bradarić, Marin

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:816938>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Sociologije i Povijesti

Marin Bradarić

Odnos Katoličke Crkve i Nezavisne Države Hrvatske

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2022.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Sociologije i Povijesti

Marin Bradarić

Odnos Katoličke Crkve i Nezavisne Države Hrvatske

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2022.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 15. rujna 2022.

Marin Bradarić, 0111132076

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

U radu se analizira odnos Katoličke Crkve i Nezavisne Države Hrvatske u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Nastanak Nezavisne Države Hrvatske obilježen je početkom Drugog svjetskog rata i njemačkim napadom na Kraljevinu Jugoslaviju. U tim okolnostima, 10. travnja 1941. godine dolazi do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Pet dana poslije Ante Pavelić stiže u Zagreb i sastavlja vladu s članovima Ustaškog pokreta na čelu. Ustaška vlada dolazi u doticaj s visokim dužnosnicima Katoličke Crkve među kojima se ističe zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. Stepinac, kao i veliki dio klera, raširenih ruku dočekuju novu vlast te se nadaju kvalitetnoj suradnji. Tijekom 1941. planovi o suradnji bivaju narušeni raznim ekscesima, ali i političkim neslaganjima. Prvi kamen spoticanja bila je odluka ustaškog vodstva za davanje krune talijanskom vojvodi Aimonu od Spoleta, s čim se Katolička Crkva u NDH nije slagala. U međuvremenu dolazi do prvih javnih ubojstava, ali i sve većeg progona Židova, Roma i Srba. Zbog tih događaja neki dijelovi Katoličke Crkve postaju sve glasnjiji s oltara te upućuju kritike ustaškoj vlasti. Među pripadnicima klera javljaju se i oni poput Ivana Guberine koji se zalažu i brane stavove ustaške politike. Tijekom 1942. godine na dnevni red dolaze nesuglasice oko priznanja NDH od strane Svete Stolice. Koncem godine Katolička Crkva i NDH gomilaju nesuglasice oko strateških pitanja što uzburkava i potencira druga nasilnija rješenja. Stepinac sve jače kritizira vlast, a oni zauzvrat planiraju njegovu smjenu nasilnim putem. Ustaše traže odgovor na svoje probleme djelovanjem kroz katolički tisak i institucije obrazovanja, a podržava ih i vrhbosanski nadbiskup Ivan Šarić.

Ključne riječi: Nezavisna Država Hrvatska, Katolička Crkva, Ante Pavelić, Alojzije Stepinac, Sveta Stolica, 1941.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. VELIKI ČETVRTAK.....	2
3. SOLUNSKI DOBROVOLJAC.....	4
4. CRKVA I VLAST.....	6
4. 1. Napeti odnosi.....	6
4.2. Goruće priznanje.....	8
4. 3. Burna vremena.....	10
5. OSUDA.....	12
5. 1. Sedmorica.....	12
5. 2. Procesije.....	13
6. PISANA RIJEČ.....	15
6. 1. Službeni glasnik.....	15
6. 2. Katolička inteligencija.....	16
7. ZAKLJUČAK.....	17
8. POPIS LITERATURE.....	18

1. UVOD

Prva se polovica 20. stoljeća u historiografiji navodi kao razdoblje društvenih nemira, velikih ratova, pojave totalitarnih pokreta i drugih sličnih fenomena. Takva se slika očituje i unutar tadašnje Kraljevine Jugoslavije, na čijem se teritoriju na početku 1941. događaju različiti nemiri, prevrati, ali naposljetku i ratovi. Padom Kraljevine Jugoslavije dolazi do stvaranja nove državne tvorevine, odnosno Nezavisne Države Hrvatske (NDH). U razdoblju svoga postojanja od 1941. do 1945. godine, ista ta država utjecat će na razne sfere tadašnjeg hrvatskoga društva, a prema tome i na Katoličku Crkvu. Rad i djelo Katoličke Crkve toga razdoblja razlog je mnogih prijevora u historiografiji, kako prije, tako i danas.

S obzirom na to, cilj ovoga rada jest analiza odnosa Katoličke Crkve i NDH u ratnome periodu. Rad polazi od teze kako je odnos Katoličke Crkve i NDH duboko isprepleten međusobnim djelovanjem na različitim poljima unutar hrvatskoga društva. Stoga će se pokušati odgovoriti na pitanje radi li se u tom slučaju o zajedničkoj koordinaciji i radu Katoličke Crkve s ustaškim rukovodstvom ili se radi o dvjema suprotstavljenim društvenim snagama. Zbog svega navedenog, ovaj rad posvećuje pozornost položaju Katoličke Crkve unutar NDH, načinu njenoga djelovanja, radu određenih crkvenih predstojnika, ali i cjelokupnom društvenom, političkom i vjerskom odnosu prema NDH.

Rad je podijeljen na nekoliko tematskih poglavlja sa zaključkom, a na samome kraju iznesen je i popis literature. Glavni dio rada kreće s drugim poglavljem u kojemu se opisuju okolnosti nastanka i sam nastanak NDH te ozračje unutar klera pri tom činu. Nadalje, ostala poglavlja se izravno dotiču samoga odnosa, rada, te djelovanja Katoličke Crkve i njenih predstavnika u periodu od 1941. do 1945. godine. Iako je veliki dio rada fokusiran na sam odnos dviju zajednica, zbog potreba detaljnijega shvaćanja prikazuje se i odvojeni rad nekolicine pripadnika klera.

Kako bi završni rad bio kompletan i napisan po svim pravilima struke, pri samome pisanju korištena je domaća literatura brojnih povjesničara različitih svjetonazora. Mnogi od njih su na različite načine pristupali ovome problemu te ga različito interpretirali. Jure Krišto, Hrvoje Matković, Ivo Goldstein, Stipe Kljaić i njihovi radovi poslužili su kao izvori informacija i interpretacija prilikom pisanja ovoga rada. Spomenuti, ali i drugi autori, navedeni su u popisu literature.

2. VELIKI ČETVRTAK

Prvog rujna 1939. tadašnji se svijet okrenuo naglavačke, nacistički ratni stroj pokrenuo je napad na Poljsku kojim se u modernoj historiografiji označava početak Drugoga svjetskoga rata. Poljska je u kratkom roku pregažena, a njen je teritorij podijeljen između Njemačke i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika.¹ Kao odgovor na razaranja u Poljskoj i njenu podjelu, Velika Britanija i Francuska objavljuju rat Njemačkoj. Kako bi poboljšala svoje izgleda i ojačala pakt, Njemačka mu priključuje Rumunjsku, Mađarsku, Slovačku i Bugarsku. Takva politička opredjeljenja dovela su rat na prag Kraljevine Jugoslavije.² Tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji u prilog nije išlo ni to što je Adolf Hitler već u ljeto 1940. donio odluku o skorašnjem napadu na SSSR- te je Jugoslaviju ubrajao u područja koja njegovoj vojsci trebaju čuvati leđa. S obzirom na to, i uz veliki diplomatski pritisak, Kraljevina Jugoslavija je pod vodstvom predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića te ministra Aleksandra Cincar-Markovića potpisala 25. ožujka 1941. pristupanje Trojnom paktu.³

Unutarnje nezadovoljstvo tom političkom odlukom bilo je očigledno, ali je i odgovor bio brz. Skupina vojnih časnika 27. ožujka 1941. godine u Beogradu je izvršila puč te je zbacila vladu i Namjesništvo na čelu s knezom Pavlom. Novu vladu sastavio je general Dušan Simović, a na tron je postavljen sedamnaestogodišnji kralj Petar II. Na ulicama Beograda krenule su demonstracije protiv pristupanja Trojnom paktu, a učestala parola bila je „Bolje rat nego pakt, bolje grob nego rob.“⁴

Pučem u Beogradu poremetili su se njemački ratni planovi, stoga je Hitler pokrenuo napad na Kraljevinu Jugoslaviju 6. travnja 1941. godine. O svojim planovima izvijestio je Benito Mussolinija koji je već ranije bio povezan sa ustaškom emigracijom, a poznat je i njegov sastanak s Pavelićem 29. ožujka 1941. godine. Upravo je na tom sastanku Mussolini prenio Paveliću planove Trećega Reicha. Nakon sastanka, Pavelić i ustaška emigracija pojačano se pripremaju za odlazak u Kraljevinu Jugoslaviju. Ustaški emigranti prebačeni su u Pistoju gdje su naoružani i obučeni, no ipak nije bilo sve tako blistavo za Antu Pavelića i ustaše jer su Nijemci očigledno imali drugačije želje. Njemački predstavnici su gledajući prijašnje političke odluke na vodeće mjesto htjeli postaviti Vladka Mačeka. Maček je zbog predsjedanja Hrvatskom seljačkom

¹ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2002), 53.

² Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, 53 – 54.

³ Isto, 54.

⁴ Ivo Perić i Franko Mirošević, ur., *Povijest Hrvata od 1918. do danas*, knjiga 3. (Zagreb: Školska knjiga, 2007), 156.

strankom, najvažnijom strankom u Hrvata, imao najveći politički legitimitet te je prema njihovom razmatranju bio pravi čovjek za posao. Kako bi pridobili Mačeka, poslana su čak dva posebna izaslanika Walter Malletke i Edmund Veessenmayer. Maček odbija njihovu ponudu i ulazi u vladu generala Dušana Simovića u kojoj će se zadržati sve do 7. travnja kada se povlači u Zagreb, a svoje mjesto prepušta Jurju Krnjeviću.⁵

Pavelić se u tom trenutku postavlja kao politički vođa, iako je bio marginalan političar, s obzirom na rezultate posljednjih parlamentarnih izbora u Kraljevini Jugoslaviji (1938.), na kojima je Hrvatska seljačka stranka dobila apsolutnu većinu hrvatskih glasova, njegov utjecaj na hrvatsku javnost nije bio značajan. Unisono takvom osjećaju javlja se ipak i legitimni nacionalni naboj, svojevrstan izraz narodne volje toga doba. Buđenje nacionalnoga osjećaja među Hrvatima najbolje se može primijetiti ulaskom njemačkih tenkova u Zagreb 10. travnja 1941. godine. Tada se, prema riječima njemačkog ratnog dopisnika, pojavljuje masa ljudi sa zastavama i izraženom nacionalnom euforijom. Ovakva vrsta ponašanja vrlo vjerojatno ima uporište u slavljenju stvaranja nacionalne države, a ne satelita Njemačkoj.⁶

U takvim okolnostima dolazi do osnivanja NDH 10. travnja 1941. godine na Veliki četvrtak. Proglas se dogodio preko hrvatskoga radija, a izrekao ga je Slavko Kvaternik. Nakon Kvaternikova govora, pročitana je i Mačekova izjava koja poziva narod da „iskreno surađuje s novom narodnom vladom“. Pavelić je u tom razdoblju bio u Italiji i nije znao puno o događanjima u domovini te je bio nesiguran kako i na koji način će biti dočekan. Dana 15. travnja 1941. Pavelić stiže u Zagreb s nekolicinom ustaša, a idućega dana 16. travnja sastavlja i prvu vladu s njim na čelu. Nova državna tvorevina priznata je u velikoj mjeri od strane država potpisnica Trojnoga pakta, a predvode ih naravno Njemačka i Italija. Što se tiče državnoga uređenja, on je bio totalitaran, a Pavelić je prozvan vođom.⁷ Kako i na koji način će djelovati država, može se vidjeti iz jednoga govora kojeg je tijekom ljeta 1941. održao Mile Budak, ministar bogoštovlja i nastave („Srbe na vrbe“), međutim autentičnost tog govora i onoga što je izrečeno nikada nije potvrđena. Budak je poslije razgovarao na zatvorenom sastanku gdje je otvoreno govorio što će se dogoditi Srbima i Židovima. Nagovještaj onoga što će se dogoditi mogao se vidjeti i u svakodnevnim agresivnim tekstovima koji su izlazili u raznim listovima.⁸

⁵ Perić i Mirošević, *Povijest Hrvata*, 156 – 157.

⁶ Nada Kisić Kolanović, *NDH i Italija – Političke veze i diplomatski odnosi* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2001), 47 – 48.

⁷ Jure Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998), 48 – 50.

⁸ Ivo Goldstein, „Nezavisna Država Hrvatska 1941. godine: put u katastrofu“, u *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.: zbornik radova*, ur., Sabrina P. Ramet (Zagreb: Alinea, 2009), 29 – 31.

3. SOLUNSKI DOBROVOLJAC

U svitanje osnivanja NDH i dolaska Pavelića i nekolicine ustaša pod pokroviteljstvom Italije dolazi do prvoga komadanja hrvatskih zemalja⁹. Shodno tome, Mađari okupiraju Međimurje, Baranju i Bačku koja nije dio hrvatskih zemalja, dočim Hitler utjecaj traži putem svojih već ranije spomenutih izaslanika. Zbog ratnoga stanja na teritorij NDH poslan je i Glaise von Horstenau¹⁰, predstavnik oružanih snaga Trećega Reicha. Njemačka želi širiti svoj utjecaj, ali se ne želi uplitati u pitanja koja se tiču njene saveznice Italije. U tom periodu raste broj raznih diplomatskih i obavještajnih kružoka, a među njima su prisutni i pripadnici Katoličke Crkve. U danima nakon osnivanja NDH, biskup Alojzije Stepinac održava sastanke sa čelnim ljudima unutar države. Drugi njegov sastanak sa čelnim ljudima bio je onaj sa Slavkom Kvaternikom 12. travnja. Najvažniji sastanak održao se 16. travnja, odnosno na dan osnutka vlade NDH, a tada se Stepinac sastao s Pavelićem. U izvorima se često spominje kako je taj razgovor trajao možda 15 minuta.¹¹

Krišto tvrdi kako je Katolička Crkva u Hrvatskoj otvorenih ruku prihvatila novu vlast te se vrlo vjerojatno držala kršćanskoga nauka u tom pogledu, odnosno da se ne sudi unaprijed. Vidljivo je to u analizi početnih dana NDH. Najistaknutiji predstavnik Katoličke Crkve bio je ranije spomenuti Stepinac, međutim, postavlja se pitanje tko je bio Stepinac te koji su korijeni njegova djelovanja i rada. Stepinac je rođen 1898. godine u selu Brezarićima, u obitelji od 10 članova. Završio je pučku školu u Krašiću, a kasnije je primljen u sjemenište na Kaptolu. Tijekom prvog svjetskoga rata bio je u austro-ugarskoj vojsci. Kasnije je zarobljen, ali se nakon zarobljenštva javlja dobrovoljačkom korpusu, odakle je kasnije prebačen i na Solun. Nakon rata upisuje Agronomski fakultet, ali brzo odustaje. Imao je i djevojku Mariju Horvat, s kojom je i zaručen. Upravo je njegova povijest dobrovoljnoga ratovanja na Solunu nagnala ustaše na početno nepovjerenje prema njemu. U jednom trenutku naprasno prekida odnos s djevojkom i posvećuje se vjeri.¹² Školovanje provodi na Papinskom sveučilištu Gregoriana, a 1937. postaje nadbiskup i metropolit.¹³

⁹ Područja na kojima su Hrvati autohtono i većinsko stanovništvo, ali i područja koja su politički potpadala pod vlast Hrvatskog sabora i bana do 1918. godine.

¹⁰ „Glaise von Horstenau, Edmund“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22162>

¹¹ Jure Krišto, *Sukob simbola – Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2001), 34.

¹² Krišto, *Sukob simbola*, 34 – 36.

¹³ „Stepinac, Alojzije, bl.“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 25. 06. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>

Stepinčeva vojna pozadina bila je kamen spoticanja u prvim razgovorima s ustaškim vodstvom, ali njegova pretjerana srdačnost i otvorenost prema novom režimu iskorištena je u kasnijim historiografskim radovima Dedijera ili Bulatovića. Stepinčeva susretljivost i otvoreno razgovaranje s polugama nove vlasti bili su okarakterizirani kao suradnja s neprijateljem, ali čak i kao poticanje i prikrivanje raznih zločina. Takva praksa se može pojasniti kršćanskom naukom i teološkim učenjem, odnosno vlast je onoliko dobra ukoliko ne prisiljava Crkvu i njene vjernike da žive za čovjeka nedostojnim životom. Crkva dakle nije sudila unaprijed prirodu vlasti te je tražila slobodu djelovanja i poštivanje katoličke tradicije.¹⁴

Kler se jasno opredijelio kako i na koji način želi vidjeti funkciju države, ali i koja je njena zadaća. Takav pristup najbolje se vidi već osamnaest dana nakon uspostave NDH, kada Stepinac objavljuje dokument, odnosno „Okružnicu časnome kleru nadbiskupije zagrebačke“. U toj okružnici osvrće se na zadaće nove države, naravno onako kako ih on vidi. Stepinac ovom okružnicom traži od države promicanje i zaštitu svih dobara koje posjeduju građani, naglašava poštivanje Božjih zapovjedi, ali i nadu u slobodno izražavanje Crkve. Takvu poruku ne šalje samo nadbiskup Stepinac, nego i cjelokupna svita katoličkih biskupa koju on predstavlja. Stepinac je u više navrata upućivao poruke ustaškome vodstvu.¹⁵ Pred sazivanje prvoga Hrvatskoga državnoga sabora, sabornici su posjetili crkvu sv. Marka i to po nalogu poglavnika. U tom je trenutku Stepinac s oltara poslao poruku saborskim zastupnicima kako u donošenju novih zakona ne smiju ići mimo Božjih, u kojima su jednaki svi ljudi.¹⁶

Pomirljive poruke s oltara u prvom mahu nisu primljene *bona fide*¹⁷ od strane ustaških krugova. Glasine o Stepincu kao „solunskom dobrovoljcu“ i o njegovom takozvanom bijegu u Beograd bile su sve oštrije. Jasno je dakle bilo na čemu će počivati odnos buduće vlasti i nadbiskupa, ali i Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Ustaše na čelu s Pavelićem nisu imale veliko povjerenje u Stepinca niti u Katoličku Crkvu, a za sam odnos pogubna je bila i vijest o tome kako je nova državna vlast želi podčiniti svojim interesima.¹⁸

¹⁴ Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska*, 81.

¹⁵ *Isto*, 81 – 83.

¹⁶ Stipe Kljaić, *Nikada više Jugoslavija – Intelektualci i hrvatsko nacionalno pitanje (1929. – 1945.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017), 305.

¹⁷ „bona fide“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 25. 06. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8618>

Ustaše primljene u dobroj namjeri, iskreno.

¹⁸ Krišto, *Sukob simbola*, 71.

4. CRKVA I VLAST

4. 1. Napeti odnosi

U travnju 1941. godine nacionalni osjećaj bio je na vrhuncu, stvorena je NDH s Pavelićem i ustašama na čelu. Njihov odnos prema predstavnicima crkvene hijerarhije u Hrvatskoj bio je začuđujuće hladan. Prvo su se javile razne glasine o Stepincu, što je dodatno podrivalo nepovjerenje novih vlasti prema Katoličkoj Crkvi. Shodno tome, jasno je već iz prvih mjeseci postojanja države kako će postojati trzavice između dvije strane. U prilog tome ide i podatak kako je 4. rujna 1941. tajnik izaslanika Vatikana u svoje spise zabilježio Pavelićevo nezadovoljstvo prema određenim biskupima i svećenicima iz „Djakova“. Pavelićevo raspoloženje moralo je biti plod nekakvih ranijih događanja ili društvenih kretanja. Po svemu sudeći, ono je plod društvenoga izraza ranijih vremena, iako je većina stanovništva bilo katoličko, činitelji važnijih funkcija bili su politički neutralni ili neraspoloženi. Tako se kroz kulturu i medije hrvatskim narodom, ali i njegovom inteligencijom širila takva vrsta raspoloženja. Vrlo je vjerojatno da je i Pavelić zajahao val takvoga mišljenja. S obzirom na to, odbacivao se i crkveni univerzalizam prilikom širenja revolucionarne misli jer nije omogućavao potpuno dohvaćanje krajnjega cilja, odnosno suverenosti.¹⁹

Dana 30. travnja 1941., talijanski ministar vanjskih poslova Galeazzo Ciano zatražio je sastanak kod talijanskoga kralja Viktora Emanuela III., a tema dana bila je Pavelićeva volja za uspostavom kraljevine. Pavelić je tom prilikom istu tu krunu nudio članovima talijanske kraljevske obitelji. Talijanski vladar primio je tu vijest te rekao kako bi takva čast pripala Aimonu, vojvodi od Spoleta.²⁰ Za tu ideju znao je i Stepinac, a sudeći prema izvorima iznosio je veliku dozu skepse prema tom potezu. Postoji nekoliko razloga zbog kojih je bio nepovjerljiv prema mudrosti ovoga poteza, a to se najbolje može prikazati iz korica Stepinčeva *Dnevnika*. Ondje stoje zapisi o molbi župnika Vilima Cecelje za odlaskom u Rim. Nadbiskup u tim zapisima promišlja na koji će način mase primiti takvu vijest, ali na kraju zaključuje kako svatko normalan shvaća da je za tadašnje stanje odgovorno političko vodstvo, a ne predstavnici Crkve.²¹

Već nekoliko dana nakon osnutka NDH počeli su prvi progoni Židova i Srba. Prema Goldsteinu, dana 12. travnja 1941. godine dogodilo se i prvo javno ubojstvo, javno jer je objavljeno

¹⁹ Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska*, 85 – 87.

²⁰ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija* (Zagreb: Globus, 1980), 102.

²¹ Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska*, 87 – 88.

i u novinama. Primjer je to ubojstva Žige Schulhofa, pripadnika židovske zajednice. Ovaj događaj opisan je i u listu *Hrvatski narod*, a rečeno je kako su hrvatska i njemačka vojska pronašle sakrivenu veću količinu živežnih namirnica. Bio je to početak svirepih ubojstava i javnih progona na području NDH.²² Tokom tih prvih nemilih mjeseci, osim ubojstava, počela su i uhićenja. Shodno tome, javljaju se i razlike u razmišljanju Crkve i države. Stepinac je u tim prvim mjesecima ponajprije reagirao zbog uvođenja rasnih zakona kojima su izravno bili pogođeni Židovi i Romi. Stepinac je odlučio poslati pismo ministru unutarnjih poslova Andriji Artukoviću. U tom pismu osvrnuo se na problem primjene rasnih zakona na već preobraćene Židove. Stepinac nije stao samo tu, nego je nekoliko dana kasnije napisao pismo i Paveliću zbog događanja na prostoru Gline. U Glini se, prema naredbi Mirka Puka, u svibnju 1941. dogodilo masovno ubojstvo glinskih Srba, a svemu je svjedočio župnik Franc Žužek.²³ Obraćanje Paveliću može se okarakterizirati kao svojevrsna prosvjedna nota jer jasno napominje kako ubojstvo 260 Srba bez istrage i suđenja nije prema katoličkom nauku. Također, traži hitne mjere protiv ovakvog ponašanja kako niti jedan Srbin ne bi nastradao, osim ako mu se ne dokaže krivnja.²⁴

Očigledna su nastojanja nadbiskupa Stepinca, no ta su pisma ipak bila više privatne prirode, a ustaški se režim u krajnjoj granici odlučio obračunati sa Srbima, Židovima i Romima. U takvom teškom ozračju javlja se i novi problem u vidu cenzure katoličkoga tiska.²⁵ Odgovornost za to pripadala je Državnom tajništvu za narodno prosvjeđivanje, odnosno kasnije Državnom tajništvu za promidžbu. To tajništvo od polovice travnja dirigira poslovima vezanima za medije i promidžbu pa tako i za listove koji su vezani za Katoličku Crkvu.²⁶ Problem je nastao prilikom cenzure članka koji je objavljen u Katoličkom listu. Zbog toga je nadbiskup Stepinac 15. svibnja 1941. napisao pismo ministru Mili Budaku. Krišto navodi kako je nadbiskup rekao „Ako pak Hrvatski Novinski Ured misli da će učiniti od nas puzavce onda se vrlo vara“. S tim u vezi, Stepinac je navodno spomenuo i prijašnju beogradsku cenzuru te rekao kako ni ona nije bila toliko rigorozna prema Katoličkoj Crkvi.²⁷

²² Ivo Goldstein i Slavko Goldstein, *Holokaust u Zagrebu* (Zagreb: Židovska općina Zagreb, Novi Liber, 2001), 107.

²³ Igor Mrkalj, „Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927. – 1955.“, *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme*, 1 (2018): 124 – 165, pristup ostvaren 13. 09. 2022., <https://hrcak.srce.hr/file/323097>

²⁴ Mark Biondich, „Kontroverze u vezi s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj u vrijeme rata 1941. – 1945.“, u *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.* : zbornik radova, ur. Sabrina P. Ramet (Zagreb: Alinea, 2009), 149.

²⁵ Krišto, *Sukob simbola*, 74.

²⁶ Mario Jareb, „Mediji i promidžba Nezavisne Države Hrvatske“, u *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.* : zbornik radova, ur. Sabrina P. Ramet (Zagreb: Alinea, 2009), 91.

²⁷ Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska*, 88.

Nepovjerenje između Katoličke Crkve i ustaškog režima kroz 1941. godinu kulminiralo je upravo ranije spomenutom cenzurom. Krišto tvrdi kako bi do razbuktavanja takvoga odnosa došlo i puno ranije, ali su urednici katoličkih listova i glasila često uređivali, ako ne i potpuno izbacivali, pojedine nadbiskupove opaske. Odnos je bio očigledno narušen, što je očigledno ako se možemo referirati i na članove inozemnih ambasada na prostoru NDH. Jedna od takvih primjedbi dolazi od francuskog konzula u Zagrebu, koji u izvješću svojoj vladi piše o napetosti između ustaškog režima i vodećih ljudi Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Veliki dio neslaganja, tvrdi konzul, nalazi se upravo u rasnim zakonima i protužidovskim mjerama. Problem je vidljiv i u Pavelićevim razgovorima sa Joachimom von Ribbentropom, njemačkim ministrom vanjskih poslova. U tom razgovoru Pavelić iznosi razmišljanja o tome kako je niži kler uz njega dok su pripadnici viših pozicija Crkvene hijerarhije protiv njega. O utemeljenosti ove tvrdnje može se razglabati, ali Krišto tvrdi kako je ona plod dugogodišnjega nezadovoljstva unutarnjim državnim i društvenim stanjem što se najviše manifestira kod mladeži koja je bila pod takvim jarmom, odakle niži kler zapravo proizlazi.²⁸

Privrženost nižega klera prema ustaškome pokretu možemo vidjeti i kod Kljaića, koji u svojoj knjizi spominje izvjesnog Ivu Guberinu. Guberina je bio pripadnik nižega klera koji je pred rat otišao u emigraciju te je bio tvrdoga i čvrstoga stava o neovisnoj Hrvatskoj. U svojim je radovima pisao o poveznici gotovo sudbinskoj između Katoličke Crkve i NDH. Čvrsto je zaključivao kako bi prošla Katolička Crkva ako dođe do obnove Jugoslavije, a njen valjani položaj vidio je samo unutar NDH. Guberina je vjerovao kako će ustaška načela moralna i etička biti upravo ono što Crkvi treba, odnosno da ona uopće ne odudaraju od njenoga učenja. Radio je kao glasnogovornik u ustaškoj organizaciji, a od nadbiskupa je tražio strpljenje prema režimu. Kljaić tvrdi kako je Guberina u jednom trenutku 1943. godine zaradio suspenziju od samoga nadbiskupa koji je smatrao kako se izgubio u političkom aktivizmu i zapostavio naučavanja Katoličke Crkve.²⁹

4.2. Goruće priznanje

Ustaška vlast na prostoru NDH čini sve kako bi stekla šire međunarodno priznanje, a na toj platformi priznanje i Svete Stolice. Nedugo nakon osnutka NDH, i to već u kolovozu 1941., u Zagreb stiže predstavnik Svete Stolice opat Giuseppe Ramiro Marccone³⁰. Marccone ne dolazi sam

²⁸ *Isto*, 91.

²⁹ Kljaić, *Nikada više Jugoslavija*, 76 – 77.

³⁰ Benediktinski redovnik, radio kao posrednik između Svete Stolice i NDH.

jer o teškim pitanjima odluke i ne može donijeti sam. Sa sobom je poveo svog tajnika, Giuseppea Generosa Carmela Masuccija. Marcone i Masucci isprva stižu u Rijeku pa nakon nekoliko dana i u Zagreb, a zanimljiva je činjenica kako ih nitko nije primio jer se, kako tvrdi Krišto, nisu nikome niti najavili pa čak ni Stepincu. Masucci je prilikom posjeta vodio vlastiti dnevnik, a 5. kolovoza zabilježen je posjet Paveliću. U dnevniku, prema Krišti, zabilježeno je kako je Paveliću drago što su predstavnici Svete Stolice došli te da se zahvaljuje papi. Pavelić je vrlo vjerojatno bio zadovoljan jer je smatrao kako ovim putem može djelovati na priznanje NDH od strane Svete Stolice. Nekoliko dana kasnije, odnosno 11. kolovoza, Marcone i Masucci odlaze u posjet ministru oružanih snaga Slavku Kvaterniku. Osnovna potka razgovora između predstavnika i Kvaternika bilo je osnivanje vojnog vikarijata³¹. Ranije osnivanje vojnog vikarijata bilo je osporavano od strane vlade NDH upravo zbog nepriznanja NDH od strane Svete Stolice.³²

Postojanje i stvaranje vojnoga vikarijata nije nepoznata stvar. On je postojao i u Kraljevini Jugoslaviji, a Stepinac je kao predsjednik Biskupske konferencije nosio titulu vojnog vikara bez naslova. Nakon izbivanja rata na prostoru Banovine Hrvatske bio je 21 stalan vojni svećenik. Uspostavom NDH pitanje vojnog vikarijata dolazi na dnevni red i kod njegova rješavanja vidljivo je uplitanje Pavelića u čisto crkvena pitanja. Pavelić je, prema vlastitu nahodanju i bez prethodne konzultacije sa Stepincem, vojnim vikarom proglasio Stipu plemenitog Vučetića, a njegovim zamjenikom velečasnog Vilima Cecelju³³. Zanimljiva je činjenica da su se ta proglašenja dogodila prilikom jednoga govora na Markovu trgu, a sam Cecelja je za svoje imenovanje saznao tek dan kasnije. Prema riječima Cecelje, u kasnijem razgovoru s Kvaternikom dobio je ispriku za takvu vrstu imenovanja, ali i svojevrсну opasku da se to imenovanje prihvati jer Pavelić zapovijeda. Cecelja kasnije navodi kako se htio riješiti ove odgovornosti, ali mu to Stepinac nije htio odobriti, nego je dapače bio zadovoljan što je imenovao njega. Očigledno je dakle kako se potkraj 1941. Pavelić upliće u crkvena pitanja, pogotovo ona koja bi se na neki način mogla ticati priznanja NDH. Nakon ranije spomenutih razgovora, stiže konačna odluka iz Rima te je Stepinac imenovan vojnim vikarom. Stepinac početkom 1942. godine koristeći svoje ovlasti potvrđuje Vučetića i Cecelju. Razlozi slijepog prihvaćanja Vučetića i Cecelje mogu se nalaziti u tome što ih je Stepinac osobno poznao ili se samo nije htio zamjeriti ustaškom vodstvu. Čin nastanka institucije Vojnog

³¹ „Vojni ordinarijat“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 13. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65223>

Organizacija koja provodi duhovnu skrb za vojnike katolike.

³² Krišto, *Sukob simbola*, 56 – 57.

³³ „Cecelja, Vilim“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 13. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11096>

vikarijata bio je bitan, no NDH i dalje nije bila priznata od strane Svete Stolice, stoga se koristio drugi naziv „Stožerna dušobrižnička služba.“.³⁴

Problemi između Katoličke Crkve i NDH se gomilaju, a najviše nesuglasica prema izvorima nalazimo između Stepinca i NDH. Netrpeljivost na toj relaciji sasvim je jasna iz nekoliko razloga. Krišto navodi kako je sam Stepinac iz više razloga bio osoba koja nije spremna na kompromis ako se u pitanje dovodi duhovnost i čovječnost. S obzirom na to, Stepinac je NDH često osuđivao zbog prijepornih politika koje su se kosile s moralom i čovječnošću. Stepinac je bio nadbiskup najveće nadbiskupije na području NDH te je shodno tome njegov glas imao i najveću težinu među vjernicima. Trn u oku vlastima NDH bili su upravo Stepinčevi javni nastupi u kojima je iznosio težnje suprotstavljene režimu. Kritike s oltara bile su sve češće, a vlasti u NDH sve nestrpljivije. S obzirom na to, ne začuđuje podatak kako je Pavelić potkraj 1941. prijetio oduzimanjem imovine ako Katolička Crkva u NDH ne promijeni svoju retoriku s oltara. Početku takve promijene Pavelić se nadao tijekom studenog kada se u Zagrebu održavala Biskupska konferencija. Konferenciju biskupi koriste kako bi se dogovorili oko gorućih pitanja prema civilnoj vlasti, ali i uskladili vlastita razmatranja. Krajnji zaključak je i dalje bio kako neće dozvoliti civilnim vlastima miješanje u vjerske poslove. Vlastima NDH odluke Biskupske konferencije nisu bile prihvatljive, a Krišto navodi kako je početkom 1942. postojao plan za Stepinčevo uhićenje. Sve je na kraju kulminiralo na Božić 1941. kada je grupa studenata povelala pjesmu „Marjane, Marjane“, a svekoliki puk je nastavio za njima. Naposljetku su se dogodile velike demonstracije koje su htjeli nastaviti na Gornjem gradu, međutim u svemu tome ih je spriječila policija, a rezultat toga je uhićenje grupe studenata.³⁵

4. 3. Burna vremena

Kroz prvu godinu međusobnog djelovanja Katoličke Crkve i ustaške vlasti unutar NDH javlja se sve veći broj nesuglasnih pitanja. U svojoj završnici postavlja se bitno pitanje konsenzusa između dviju suprotstavljenih strana. Ipak, do konsenzusa nije došlo, što se vidi po svim pokazateljima tijekom 1942. godine. Ustaška se vlast objeručke prihvatila provođenja svoje totalitarne politike. S tim u vezi, vlast je 3. veljače 1942. godine zabranila održavanje mise za Dubrovčane u crkvi sv. Blaža, ali je i franjevcima naredila uklanjanje slike sv. Tripuna. Tim se

³⁴ Andrija Lukinović i Ivan Pomper, *Vilim Cecelja: utjelovljena hrvatska caritas* (Zagreb: Glas Koncila, 2009), 112 – 116.

³⁵ Krišto, *Sukob simbola*, 75 – 78.

naredbama vrh ustaške vlasti nije htio zamjeriti Talijanima te je u naredbama zapisano da se to provodi kako ne bi uvrijedili Talijane. Brz i hitar odgovor stigao je s Kaptola u vidu pisma nadbiskupa Stepinca upućenog poglavniku. U tom pismu Stepinac se referira na vladine zabrane te naglašava: „A kao Hrvat i sin svoga naroda moram reći, ta valjda ne misle naši susjedi Talijani, da smo bešćutna srca, i da ćemo im još zahvaljivati, što su nam odrezali komad živoga mesa s narodnoga tijela.“³⁶

Važno razdoblje pokazalo se tijekom travnja 1942. godine kada je Stepinac otputovao u Rim. Tijekom svoga boravka u Rimu govori se kako je predao papi izvješće o stanju u Hrvatskoj na čak 9 stranica. Izvješće, ali i njegov sadržaj poznati su posrednim putem preko Nikole Rušinovića savjetnika Hrvatskog veleposlanstva u Rimu. Rušinović je bio zadužen za pitanja vezana sa Svetom Stolicom. Krišto napominje kako je Stepinčev posjet uslijedio ubrzo nakon što je Rušinović otišao u Zagreb spriječiti njegovo potencijalno uhićenje koje je smislio poglavnik.³⁷ Stepinac ne odustaje od svoje otvorene retorike prema ustaškoj vlasti pa tako na blagdan Krista Kralja 1942. godine drži propovijed prilikom koje izražava prosvjednu notu protiv nasilja, terora, nacionalističkih težnji i rasnih teorija koje provodi vrh.³⁸ Nadbiskupovu propovijed preveo je francuski konzul, a uz prijevod je dostavio i pismo svojoj vladi. U pismu prepoznaje kako je službeni Zagreb ljut zbog nepriznanja NDH, ali da Katolička Crkva u Hrvatskoj podupire stav Svete Stolice kao izraz osude izgreda počinjenih od strane ustaša.³⁹

³⁶ Krišto, *Sukob simbola*, 79.

Stepinac pokazuje nerazumijevanje prema talijanskim zahtjevima jer su oni pripojili dio teritorija kojeg Hrvati smatraju svojim.

³⁷ *Isto*, 79 – 80.

³⁸ Suzana Leček, ur., *Povijest Hrvata VII., sv. 7: Prijelomna vremena: hrvatske zemlje nakon 1918.* (Zagreb: Matica hrvatska, 2022), 369.

³⁹ Krišto, *Sukob simbola*, 84 – 85.

5. OSUDA

5. 1. Sedmorica

Tijekom 1943. godine stanje u Europi je sve gore, rat prema istoku bukta, a pokreti otpora prema nacističkim i fašističkim vlastima postaju sve jači. Na prostoru NDH situacija je krajnje napeta. Na području Dalmacije talijanske civilne vlasti vrše represiju nad lokalnim stanovništvom, a na ostalim područjima NDH sve je jači porast pokreta otpora odnosno sve više ljudi bježi u šumu i priključuje se partizanima, a poneki i četnicima. Što se tiče Katoličke Crkve, na prostoru NDH ona i dalje nastavlja svoju službu uz poneke incidente.⁴⁰

Kao što je ranije rečeno, Katolička Crkva nastavlja svoju pastoralnu službu sasvim uobičajenim tempom, ali uz nekoliko nepredviđenih pa pomalo i strašnih okolnosti. Prvo od takvih događanja vidljivo je u pismu koje 24. veljače 1943. Stepinac šalje Paveliću. Razlog ovoga pisma je ubojstvo sedmorice slovenskih svećenika, a Stepinac također osuđuje rad i postojanje logora Jasenovac. Stepinac tako govori: „Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku.“⁴¹. Stepinac se ovim hrabrim i ostrim riječima izričito suprotstavlja Jasenovcu i počinjenim zločinima. Vlasti u NDH tu poruku sigurno nisu dobro primile, međutim iz izvora se ne zna kako i na koji način je reagirao sam Pavelić. Stepinac vlast nastavlja pritiskati i preko oltara kada 14. ožujka 1943. propovijeda protiv vlasti. Njegova poruka je toliko snažno odjeknula, da su komunisti tu poruku koristili za vlastitu propagandu.⁴²

Odgovor vlasti ovaj put je bio nešto drukčije prirode. Putem obavještajnih kanala analizirao se Stepinac i ljudi oko njega. Obavještajna izvješća većinom su bila o njegovom utjecaju prema širenju negativnog razmišljanja prema vlasti. Vlast se odlučila obračunati s nezadovoljnicima unutar NDH pa je tako ključnu ulogu odigrala „grupa Tomić“. Ta je organizacija bila ključna u organizaciji atentata uglavnom usmjerenih protiv Pavelićevih protivnika. Krišto navodi kako se u programu te grupe nalazila i likvidacija Stepinca. Odluka o neizvršenju toga djela bila je vrlo vjerojatno politička odluka s vrha, ali i posljedica neuspjelog atentata na generala Ivana Prpića.⁴³

⁴⁰ Krišto, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska*, 104.

⁴¹ Krišto, *Sukob simbola*, 86.

⁴² *Isto*, 86 – 87.

⁴³ *Isto*, 88 – 89.

5. 2. Procesije

Nakon što vlast nije uspjela u svom naumu likvidacije Stepinca, on kao najvažnija osoba Katoličke Crkve u NDH pokušava raditi svoj posao što vjernije moguće. Počeo je sudjelovati u promidžbi Marije Bistrice kao nacionalnoga svetišta, poticao je vjernike na pokoru u turobnim vremenima rata. Po vlastitom nahođenju organizira pokorničke procesije, a 1. rujna 1943. šalje poruku svim vjernicima da se na njih odazovu. Nakon završetka organizacije procesija i samoga kraja, održao je 31. listopada 1943. propovijed kojom je kritizirao vlast NDH, ali i komuniste koji su jačali. Prema njegovim riječima: „Crkva je za onaj poredak, koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih.“⁴⁴ Nedugo zatim nakon te propovijedi pozvan je u ured predsjednika vlade Nikole Mandića na svojevrsan obavijesni razgovor. Vlast u NDH ovim je činom vrlo vjerojatno htjela pritisnuti Stepinca i natjerati ga da smanji „protudržavnu“ aktivnost s oltara. Zabranili su tiskanje propovijedi, ali se ona ipak među običnim ljudima uspjela proširiti. Krišto navodi kako je netom prije samoga govora ubijen Stepinčev brat, a prema njemu mnogi povjesničari navode kako je upravo to razlog Stepinčeve oštine. Prema Krišti, karakterizacija propovijedi kao srdžbe radi bratove pogibije nije do kraja utemeljena jer mu to nije prvi puta da na sličan način istupa.⁴⁵

Stepinčev govor odjeknuo je snažno, toliko snažno da se o njemu pričalo i u ustaškim obavještajnim krugovima. U izvorima je pronađena kratka opaska jednog ustaškog obavještajca koja dijelom glasi ovako: „Govori se, da je Stepinac uhapšen...“⁴⁶. Slične priče ponavljaju se nekoliko puta, do te mjere da se moramo zapitati jesu li zaista postojali planovi za njegovo uhićenje i pred kraj 1943. Jasniji odgovor na to pitanje možda dobivamo iz onih priča koje su kružile među klerom, a najčešća je bila kako je Stepinac zaista uhićen. Krišto navodi kako postoji izravni svjedok koji potvrđuje planiranje Stepinčevog uhićenja.⁴⁷

Među ustaškim kuloarima zaista je tekla informacija o Stepinčevu mogućem uhićenju, za njih je bilo samo pitanje vremena. Kao što je ranije rečeno, Krišto navodi izvjesnog Stjepana Ramljaka koji je vršio dužnost zapovjednika blagajne Glavnog ustaškog stana (G.U.S.)⁴⁸. Ramljak iznosi tezu kako se u G.U.S.-u mogao osjetiti naboj nakon Stepinčeve propovijedi te da se njegovo

⁴⁴ *Isto*, 90.

⁴⁵ *Isto*, 89 – 91.

⁴⁶ *Isto*, 91.

⁴⁷ *Isto*, 92.

⁴⁸ „ustaše“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=63437>

Glavni organ ustaške političke organizacije.

uhićenje očekivalo svaki tren. Prisjeća se kako je zamolio Pavelića da mu odobri razgovor sa Stepincem, što se na kraju i dogodilo. Razgovor je trajao nekoliko sati, a Stepinac se čvrsto držao svojih uvjerenja.⁴⁹

Stalne tenzije i napetost između Stepinca i vlasti krajem studenog mjeseca 1943. konačno dobivaju svoj javni epilog. Do krajnjeg raspleta dolazi kada dijelovi vlasti NDH odlučuju javno nastupiti protiv Stepinca. Na javnu kritiku odlučio se ministar prosvjete Julije Makanec⁵⁰ te je 7. studenog 1943. *Hrvatski narod* objavio članak pod naslovom „Pozvani i nepozvani“. Članak je bio vrlo jasan i koncizan, a Makanec Stepinca optužuje za nerazumijevanje politike te mu govori da to prepusti onima koji razumiju. Javni istup dijela vlasti protiv Stepinca bio je prvi takve prirode te nam otvoreno kazuje na dotad nepremostive razlike između dvije strane. Možda bi se ovakav način razgovora mogao nazvati i zrelim političkim diskursom, međutim objavljivanje Stepinčeve propovijedi nije bilo dozvoljeno pa stoga zaključujemo kako pozicije nisu bile ravnomjerne.⁵¹

Krajnje napetu situaciju primijetili su i njemački predstavnici u Zagrebu, a najglasniji je bio general Glaise von Horstenau koji je govorio kako Stepincu očigledno smeta rasna teorija koju zastupa NDH. Horstenau je također mislio kako je Stepinac krajnje neoprezan te da bi mogao biti likvidiran od strane Gestapoa⁵². S druge strane spektra, Sveta Stolica odobrava Stepinčevu propovijed početkom 1944. godine. S obzirom na to, jasno je dakle da će i kroz 1944. godinu i sve napetiju ratnu situaciju odnos Katoličke Crkve i NDH biti duboko poremećen.⁵³

⁴⁹ Krišto, *Sukob simbola*, 91 – 92.

⁵⁰ „Makanec, Julije“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=38229>

⁵¹ Krišto, *Sukob simbola*, 91 – 92.

⁵² „Gestapo“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21844>

Politička policija za vrijeme vladavine nacionalsocijalizma.

⁵³ Krišto, *Sukob simbola*, 93.

6. PISANA RIJEČ

6. 1. Službeni glasnik

Široko i zanimljivo područje preko kojega se može shvatiti i razumjeti ono što se događalo između Katoličke Crkve i NDH u periodu od 1941. do 1945. jesu mediji i institucije. Značajnu pažnju upravo treba posvetiti tiskovinama kao što su dnevni listovi i časopisi, preko kojih su se širile intelektualne i duhovne ideje toga vremena. Upravo se prema različitim mišljenjima i odnosu katoličkog tiska prema vlasti u NDH može dobiti potpuno novi uvid u činjenično stanje.⁵⁴

Kao što su jasno vidljive razlike u odnosu višeg i nižeg klera prema novoj vlasti u NDH, tako su jasne i razlike između pojedinih tiskovina pogotovo na regionalnoj razini. Iako je viši kler bio više-manje zajedničkog stava postojale su iznimke i središta kao što su Sarajevo i Đakovo koja su u tome prednjačila. Postoje naravno tiskovine kao *Hrvatska straža* ili *Katolički list* koji su izražavali osjećaje privrženosti i oduševljenja. Ta dva ranije spomenuta lista nisu ipak tako otvoreno zagovarali novu vlast kao što je to činio sarajevski *Katolički tjednik* (KT). Upravo je taj tjednik jasno i glasno podupirao novu vlast, a vrhbosanski nadbiskup Ivan Šarić⁵⁵ pokazao se kao lider i inicijator. Ivan Šarić je neosporni dokaz priznavanja ustaške vlasti i od strane višeg klera. Krišto ističe da takve aktivnosti ipak nisu slučajne te da je vodstvo NDH znalo kako prikazati osjećaj privrženosti prema katoličkim normama i idealima. To bi činili kroz razne proglose protiv psovanja, alkoholiziranja, i drugih „nemoralnih“ radnji. Takve pravne radnje veliki dio svećenstva, ali i dio višeg klera, bio je spreman prihvatiti kao napor u izgradnji nove Hrvatske na katoličkim normala i idealima. Bili su spremni slijepo prihvatiti ono što im je išlo na ruku. Začuđujuće je to što su bili spremni i zažmiriti na ostale proglose, zakonske odredbe i slično koje se uopće nisu mogle dovesti u vezu s katoličkim naučavanjem. KT je redovno objavljivao zakonske odredbe, ali nikada one vezane za rasne teorije ili nasilne i manipulativne naravi. Najgore od svega jest činjenica da su urednici KT-a često dopuštali tekstove koji bi možebitno opravdavali gore navedene monstruoze teorije i nasilja.⁵⁶

⁵⁴ Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)* (Zagreb: Glas Koncila, Hrvatski institut za povijest, 2004), 237.

⁵⁵ „Šarić, Ivan Evandelist“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59358>

⁵⁶ Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 237 – 239.

6. 2. Katolička inteligencija

Obrazovne institucije najviše instance trebale bi biti nositelji društva barem na papiru. S obzirom na to, važno je obratiti pozornost i na djelovanje obrazovnih institucija u sklopu Katoličke Crkve. Već smo vidjeli kako su određeni listovi bili podređeni ustaškom vodstvu NDH, stoga se postavlja pitanja kako su i na koji način djelovale institucije koje su iznjedrile upravo te intelektualce koji su stvarali slične tekstove. Promotrimo rad Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu za kojeg Macut tvrdi kako je svoje poslove obavljao mirno i bez pretjeranih teškoća. Kao i svaki puta u turomnom periodu četrdesetih godina prošlog stoljeća, postoje iznimke pa tako i u ovom slučaju. Macut navodi primjer kanonika Pavla Lončara koji se u svom radu nekoliko puta kritički osvrnuo na novu ustašku vlast u NDH. Lončar se jednom prigodom tijekom predavanja navodno izrugivao Paveliću. Rezultat ovakvog ponašanja bio je izlazak na prijeki sud i osuda na smrt. Posredovanjem nadbiskupa Stepinca, ali i drugih, kazna je preinačena u 20 godina zatvora. Lončar je naposljetku tijekom 1942. godine pušten iz zatvora. Lončarov slučaj pokazatelj je rigidnosti tadašnjeg političkog sustava te odnosa prema stanovništvu bilo kojeg društvenog statusa.⁵⁷

Osim Bogoslovnog fakulteta i druge su institucije djelovale u NDH. Od istaknutijih tu je Hrvatska bogoslovna akademija čiji je rad otežan. Zašto je tomu tako? Razlozi su vrlo prosti, prvotno zbog ratnoga stanja i do tada nezapamćenih katastrofa, a drugo zbog popratnih efekata koje to razdoblje nosi. Važan razlog bila je nestašica papira, nedovoljna sredstva za pokriće osnovnih troškova publikacije i izdavanja. S obzirom na to, akademija je i dalje pokušavala redovno raditi i održavati godišnje skupštine gdje bi iznosili rezultate rada prijašnje godine. Kao rezultat vremena institucijama je na određene načine bio otežavan rad, dok su druge bez problema obavljale svoj posao. Njihovi članovi su kao i mnogi drugi na različite načine gledali na novu vlast u pozitivnom ili negativnom aspektu.⁵⁸

⁵⁷ Ivan Macut, *Teologija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021), 56.

⁵⁸ Macut, *Teologija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 59 – 60.

7. ZAKLJUČAK

Katolička Crkva i ustaška vlast u NDH dvije su poluge duhovne i svjetovne vlasti u periodu od travnja 1941. do svibnja 1945. godine. Zanimanje za ovu temu proizašlo je iz želje za historiografskim znanjem razdoblja koje je i danas aktualno i često korišteno u razne kako političke tako i kulturne svrhe. Prilikom istraživanja dolazi se do zaključka kako je prisutna obimna literatura, međutim, u raznim fragmentima koji se tiču interesa povjesničara za pojedine dijelove ove teme. Najznačajniju ulogu u ovome radu ima literatura hrvatskog povjesničara Jure Krište koji sa svoja dva djela *Sukob simbola* i *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska* daje veliki obol. Primjetno je dakle da obuhvatnije i sadržajnije literature koja se dubinski bavi ovim pitanjem osim Krište i nema. Shodno tome, rad se bavio utvrđivanjem isprepletenog međudjelovanja Katoličke Crkve i NDH. Dakako, jasno je da takvo međudjelovanje i postoji jer se, kako država, tako i Katolička Crkva bave reguliranjem određenih duhovnih, intelektualnih, ali i moralnih pitanja što dovodi do funkcioniranja društva u cijelosti. Temeljno pitanje ovoga rada bilo je radi li se o zajedničkoj koordinaciji ili dvjema suprotstavljenim društvenim snagama. Odgovor je ambivalentan, u smislu da je određeni dio članova Katoličke Crkve kroz svoju dobronamjernu politiku tražio u vlastima NDH zajedničkog partnera na temelju moralnih i čovječnih načela. Kada taj dogovor nije ispoštovan i kada su na vidjelo izašli zločini i protučovječne radnje, akteri kao nadbiskup Stepinac ostali su iznevjereni. Kroz svoje djelovanje i žustre izjave kroz privatnu i javnu korespondenciju jasno je i oštro kritizirao ustašku vlast. Takvo ga je djelovanje skoro dovelo do zatvorskih okova. Drugi dio odgovora nalazi se u nižem kleru, ali i u pojedinim dijelovima viših intelektualnih krugova oko Katoličke Crkve, na primjeru Ivana Guberine i nadbiskupa Ivana Šarića koji su slijepo propagirali i agitirali za ustašku vlast. Ova vrsta rada za ustašku vlast u NDH često se provodila putem tiskovina koje su u ranijim poglavljima i navedene. S obzirom na sve rečeno, možemo zaključiti kako je odnos Katoličke Crkve i NDH duboko diferenciran kroz djelovanje različitih pojedinaca i njihovih ideoloških potki.

8. POPIS LITERATURE

1. Biondich, Mark. „Kontroverze u vezi s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj u vrijeme rata 1941. – 1945.“. U *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945. : zbornik radova*, uredila Sabrina Petra Ramet, 131 – 166. Zagreb: Alinea, 2009.
2. Goldstein, Ivo. „Nezavisna Država Hrvatska 1941. godine: put u katastrofu“. U *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945. : zbornik radova*, uredila Sabrina Petra Ramet, 29 – 41. Zagreb: Alinea, 2009.
3. Goldstein, Ivo i Goldstein, Slavko. *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb: Židovska općina Zagreb, Novi Liber, 2001.
4. Jareb, Mario. „Mediji i promidžba Nezavisne Države Hrvatske“. U *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945. : zbornik radova*, uredila Sabrina Petra Ramet, 167 – 192. Zagreb: Alineja, 2009.
5. Kisić Kolanović, Nada. *NDH i Italija – Političke veze i diplomatski odnosi*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2001.
6. Kljaić, Stipe. *Nikada više Jugoslavija – Intelektualci i hrvatsko nacionalno pitanje (1929. – 1945.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.
7. Krišto, Jure. *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*. Zagreb: Glas Koncila, Hrvatski institut za povijest, 2004.
8. Krišto, Jure. *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1998.
9. Krišto, Jure. *Sukob simbola – Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2001.
10. Krizman, Bogdan. *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb: Globus, 1980.
11. Leček, Suzana, ur. *Povijest Hrvata VII., sv. 7: Prijelomna vremena: hrvatske zemlje nakon 1918.* Zagreb: Matica hrvatska, 2022.
12. Lukinović, Andrija i Pomper, Ivan. *Vilim Cecelja: utjelovljena hrvatska caritas*. Zagreb: Glas Koncila, 2009.
13. Macut, Ivan. *Teologija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2021.

14. Matković, Hrvoje. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2002.

15. Perić, Ivo i Mirošević, Franko, ur. *Povijest Hrvata od 1918. do danas*, knjiga 3. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Mrežni izvori:

1. „bona fide“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren: 25. 06. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8618>

2. „Cecelja, Vilim“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 13. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11096>

3. „Gestapo“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21844>

4. „Glaise von Horstenau, Edmund“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22162>

5. „Makanec, Julije“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=38229>

6. Mrkalj, Igor. „Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927. – 1955.“. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 1 (2018): 124 – 165. Pristup ostvaren 13. 09. 2022. <https://hrcak.srce.hr/file/323097>

7. „Stepinac, Alojzije, bl.“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 25. 06. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58021>

8. „Šarić, Ivan Evanđelist“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59358>

9. „ustaše“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 14. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=63437>

10. „Vojni ordinarijat“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 13. 09. 2022., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65223>